

ლიბერალთა და ტოტალიტარიზმი

ერიკ არტურ ბლერი. მწერლური სახელით – ჯორჯ ორუელი დაიბადა ინდოეთში, ბაჰარში, 1903 წლის 25 ივნისს, ბრიტანეთის სახელმწიფო მოხელის რინად ბლერის ოჯახში. 1907 წელს ბლერები ინგლისში დაბრუნდნენ საცხოვრებლად. ხელმოკლეობის გამო მწერალმა ვერ შეძლო საუნივერსიტეტო განათლების მიღება, იგი აქტიურ ცხოვრებაში ჩაერთო: ჯერ ბირმაში მსახურობდა, ინგლისურ პოლიციაში, შემდეგ ვეროპაში დაბრუნდა და პარიზში შემოქმედებით საქმიანობას შეუდგა. 1936 წელს მორალური და მსოფლმხედველობრივი პრინციპების გამო ჯორჯ ორუელი ესპანეთის ომში ებმება რესპუბლიკელების მხარეზე, სადაც რამდენიმე თვეში მძიმედ დაიჭრა კისერსა და მხარში.

მწერალი მეორე მსოფლიო ომშიც მოხალისედ აპირებდა წასვლას, მაგრამ ჯანმრთელობის პრობლემების გამო უარი ეთქვა სამხედრო სამსახურზე. 1941 წელს იგი ბიბისის (BBC) აღმოსავლეთის ბიუროში იწყებს მუშაობას. 1943 წლიდან კი წმინდა ლიტერატურულ სარბიელს დაუბრუნდა, რედაქტორობდა გაზეთ „Tribune“-ს ლიტერატურულ ნაწილს. უკვე საკმაოდ წარმატებული და პოპულარული ჟურნალისტი, ომის კორესპონდენტებისავე აქვეყნებდა.

ესპანეთში კომუნისტებთან სიახლოვე, მათი უშუალო გაცნობა მწერალს დაეხმარა შეექმნა გენიალური, ანტიტოტალიტარული, ანტიდიქტატორული სულისკვეთებით გაჟღენთილი თხზულება „1984“. აღსანიშნავია, რომ 1984 წელი პროგრესული კაცობრიობის მიერ აღინიშნა როგორც ორუელის წელიწადი და მისი ამ უკვდავი რომანის იუბილე. მწერალი უდიდეს ბოროტებად მიიჩნევდა კომუნიზმს, კომუნისტურ მსოფლმხედველობას, მის თეორიას და პრაქტიკას.

წერილი, რომელსაც ამჯერად ვთავაზობთ ჩვენი ჟურნალის მკითხველ საზოგადოებას სწორედ ამ სულისკვეთებით არის გამოირჩეული.

ჯორჯ ორუელი „ყველაზე დიდი მწერალი-პოლემისტი, რომელიც კი ინგლისს ჰყოლია სვიფტის შემდეგ“, 1950 წელს გარდაიცვალა ლონდონში.

თავიდანვე, ჩემი პირველი გამოცდის დასაწყისშივე აღვნიშნე², რომ ჩვენს ეპოქას ვერაფრით უწოდებ კრიტიკის ხანას. ეს არის ეპოქა თანაზიარობისა და თანამონაწილეობის და არა განცალკევებისა და გამოყოფის, ამიტომაც ასე რთულია აღიარო ლიტერატურული ღირებულება ისეთი ნაწარმოებისა, რომლის დედააზრსაც არ ეთანხმები.

პოლიტიკა – ეს ზოგადი ტერმინია იმისა, რაც გადმოიდგარა, ამ სიტყვის ყველაზე ღრმა აზრით და მნიშვნელობით, ლიტერატურაში, რაც, ცხადია, ჩვეულებრივ ვითარებას არ ახასიათებს. ამან ჩვენს ცნობიერებაში აღძრა მძაფრი განცდა იმ მარადჟამიერი, რბილად რომ ვთქვათ, უთანხმოება, რომელიც სუფევს პიროვნებასა და მასას, ინდივიდუალურსა და საზოგადოებრივს შორის. ასეთ დროს აუცილებელია ვწეროთ პატიოსნად, საკრალური ღირებულებების მიდევნებით, რათა შემონაქმედმა გაუძლოს კრიტიკას, მათ შორის, ასე ვთქვათ, დროის კრიტიკას, მის მოთხოვნებს. ხშირად ხომ გვაშინებს და გვაბრკოლებს კიდევ ლიტერატურული პროცესის თანმდევი კრიტიკის მუქარანარევი ტონი, რომელიც ყოველ ეპოქას ახასიათებს. ვფიქრობ, ღირს დაფიქრება იმაზე, რა ხიფათი ელოდება ლიტერატურას უახლოეს მომავალში.

ჩვენ ვცხოვრობთ ეპოქაში, როცა ინდივიდუალური, ერთ-პიროვნული ცხოვრება, პიროვნული დამოუკიდებლობა საფრთხის ქვეშაა, ან, უკეთ რომ ვთქვათ, იმსხვრევა იღუზია პიროვნული ავტონომიურობისა. როცა ვსაუბრობ ლიტერატურაზე და მით უფრო, ლიტერატურულ კრიტიკაზე, ყოველთვის ავტონომიურ ინდივიდს ვგულისხმობ, ჩემი ამოსავალი დებულება ინდივიდის სრული დამოუკიდებლობა გახლავთ. მთელ ევროპულ ლიტერატურას, ვგულისხმობ ბოლო 4 საუკუნის მწერლურ შემოქმედებას, მსჭვალავს იდეა ღირსებისა, ზნეობისა, პატიოსნებისა, თუ გნებავთ, შექსპირის მაქსიმა: იყავ მართალი საკუთარ თავთან; უერთგულე შენს ბუნებას?.

მწერალს, უპირველესად, მართლის თქმის პრინციპის განუხრელი დაცვა ევალება, მან ის უნდა თქვას და გამოხატოს, რასაც სინამდვილეში გრძნობს და განიცდის. ხელოვნების პროდუქტს სიყალბე და მანერულობა ყველაზე მეტად ამდარებს,

² მწერალი, ჩანს, გულისხმობს 1941 წლის 30 აპრილის გამოსვლას ბიბისის ეთერში ნარკვევით „ხელოვნების და პროპაგანდის საზღვრები“. იმავე წლის ივნისში გადაიცა წინამდებარე ესეც.

ეს ყველაზე უარესია, რაც შეიძლება მასზე ითქვას. ხელოვნება ჭეშმარიტი უნდა იყოს, მისი არსი ჭეშმარიტების ძიებასა და ასახვაშია. იგივე ითქმის შემოქმედებითი კრიტიკის მისამართითაც, მწერალს შეუძლია, გარკვეული დოზით, მანერულობაც და პოზირებაც, ზოგჯერ მცირე ტყუილიც კი, თუკი იგი მთავარ სათქმელში გულწრფელია. ლიტერატურა გულწრფელი უნდა იყოს, ეს მისი არსია. ლიტერატურული პროდუქტი პიროვნული შემოქმედების ნიმუშია, რომელიც ან გულწრფელი გამომხატველია შემოქმედის გრძნობებისა და განცდებისა და, ამდენად, ჭეშმარიტია, ან ყალბი და არაფრის მაქნისი. ეს ჩემი პოზიციია, რომლის გაახრება, აუცილებლად დაგვაფიქრებს ლიტერატურის როლსა და მნიშვნელობაზე. ყოველივე ამაზე, რაც, ცხადია, თავისთავად იგულისხმება, როცა მაღალ ხელოვნებაზე ვსაუბრობთ, მხოლოდ იმიტომ გავამახვილე ყურადღება, რომ გავიცნობიეროთ და გავიაზროთ საფრთხე, რომელიც ლიტერატურას ემუქრება. ჩვენ ხომ ტოტალიტარიზმის, ტოტალიტარულ სახელმწიფოთა არსებობის ეპოქაში ვცხოვრობთ. ხოლო ტოტალიტალიზმი სულაც არაა მოწოდებული მისცეს პიროვნებას თავისუფლება, როგორც პირობა ადამიანურ, შემოქმედებისა, ის ამას ვერ მოახერხებს. როცა ტოტალიტალიზმზე ვსაუბრობთ, მაშინვე გერმანია, რუსეთი, იტალია წარმოგვიდგება, მაგრამ არსებობს მნიშვნელოვანი რისკი იმისა, რომ ეს ფენომენი მთელ მსოფლიოს მოედება.

ვფიქრობ, აშკარაა, რომ თავისუფალი კაპიტალიზმის ხანა დასასრულისაკენ მიექანება, სახელმწიფოები, თითქმის ერთმანეთის მიყოლებით დაადგნენ ცენტრალიზებული ეკონომიკის, იგივე სოციალიზმის ან, სულაც, სახელმწიფო კაპიტალიზმის - სახელის არჩევანში არავინ გვზღუდავს - გზას. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ იკარგება პიროვნების ეკონომიური თავისუფლება, ამისდა კვალად, მეტადრე იზღუდება პროვნების თავისუფალი არჩევანი, ადამიანს ერთმევა უფლება აკეთოს მისთვის სასურველი და საყვარელი საქმე; გადაადგილდეს თავისუფლად მთელს დედამიწაზე საითაც და როგორც სურს, ჩვენს დღეებამდე ბოლომდე წინასწარ არავის განუჭვრეტია ამ მდგომარეობის შედეგები, ბოლომდე არავინ დაფიქრებულა იმაზე, თუ როგორ აისახება ეკონომიური თავისუფლების გაქრობა ინტელექტუალურ თავისუფლებაზე. სოციალიზმს ხშირად წარმოსახავენ ხოლმე მაღალი მორალური ღირებულებებით გამსჭვალულ ლიბერალურ სისტემად. ასეთები

ფიქრობენ, რომ სახელმწიფო პასუხისმგებელია საკუთარი ხალხის ეკონომიურ ცხოვრებაზე, რათა გაათავისუფლოს ისინი სიღარიბის შიშისაგან, უმუშევრობისაგან და ა. შ. სახელმწიფოს არც კი უნდა გაუჩნდეს პიროვნების პირად, ინტელექტუალურ ცხოვრებაში ჩარევის ცდუნება, ამიტომაც ხელოვნება ისევე აყვავდება როგორც ლიბერალური კაპიტალიზმის პირობებში, უფრო მეტადაც, ვინაიდან ხელოვანი აღარ იქნებოდა ეკონომიური წინხის პირობებში.

თუმცა, გამოცდილება ადასტურებს, რომ ეს იდეები და იმედები გაუფასურდა, მოხდა მათი სრული ფალსიფიკაცია; ტოტალიტარიზმმა აღკვეთა თავისუფალი აზროვნება ისეთი სისრულით, როგორც არც ერთ სხვა ეპოქას არ სმენია და არ უხილავს. უნდა გვახსოვდეს ისიც, რომ თავისუფალი აზროვნების ტოტალური კონტროლი არა მხოლოდ ამკრძალავ, არამედ, სხვა, „კონსტრუქციულ“ მიზანსაც ისახავს: ის არა მხოლოდ გიკრძალავს ფიქრს და საკუთარი აზრების გამოხატვას, არამედ გაკარნახობს, რა და როგორ იფიქრო. ის ქმნის იდეოლოგიას შენთვის, ცდლობს მართოს შენი ემოციური სამყარო, შექმნას მართვის კოდი და, რამდენადაც შესაძლებელია, გწყვეტს გარესამყაროს, გატყვევებს ხელოვნურად შექმნილ სამყაროში, სადაც შედარებისა და დასკვნის გამოტანის პირობა არ არსებობს ღირებულებათა აღრევის, მათი თავდაყირა დაყენების გამო არ არსებობს სტანდარტები და ზნეობრივი ავტორიტეტები... ტოტალიტარული სახელმწიფო განუხრელად ცდილობს აკონტროლოს საკუთარი ქვეშევრდომების ფიქრები და ემოციები ისევე სრულყოფილად, როგორც იგი მათ ქცევებს აკონტროლებს.

ახლა, ჩვენს წინაშე ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხი წამოიჭრა - შეძლებს კი ლიტერატურა ასეთ ვითარებაში საკუთარი თავი გადაირჩინოს? - რაზეც მოკლედ და ზუსტად ასე ვუპასუხებდი: არა, ვერ შეძლებს. თუ ტოტალიტარიზმი მსოფლიო, პერმანენტულ ფენომენად იქცევა, თქმაც არ უნდა, ლიტერატურა, რომელსაც ჩვენ ვიცნობთ, ამოწურავს თავის არსებობას და მივა დასასრულამდე. მხედველობაში, უპირველესად, სრულიად გარკვეული სახის ლიტერატურული ფენომენი მაქვს, პოსტრენესანსული ევროპული ლიტერატურული ფენომენი.

არსებობს რამდენიმე პრინციპული, ფუნდამენტური განსხვავება ტოტალიტარიზმსა და წარსულის მართლმადიდებლობას

შორის ევროპაში, თუნდ აღმოსავლეთში. ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტი ისაა, რომ წარსულის მართლმადიდებლობა არ იცვლება, ან უფრო სწორად, სწრაფად არ იცვლება. შუა საუკუნეების ევროპაში ეკლესია გეკარნახობდა, რისი დაჯერება შეიძლებოდა, რა უნდა გვერწმუნა დაბადებიდან გარდაცვალებამდე. იგი სთავაზობს ადამიანებს რწმენის სიმბოლოებს, რაც მუდმივი და უცვლელია. ეკლესია არ ქმნის რწმენის ცვალებადობის საცთურს, არ გვიბიძგებს ორშაბათს ერთი ვიწამოთ, სამშაბათს სხვა; არსებობს დადგენილი, მუდმივი საკრალური და ასეა იგი არა მარტო ქრისტიანულ ეკლესიაში, არამედ, მეტნაკლებად, ჰინდუიზმში, ბუდისტურ და მუსლიმურ რელიგიებში. ამ პირობებში, მიუხედავად იმისა, თითქოს ადამიანთა ფიქრები და გონება ერთგვარად შეზღუდულია, რადგანაც მთელ თავის ცხოვრებას საესებით განსაზღვრულ სააზროვნო კონსტრუქციაში ატარებს, მაინც, მის ემოციურ სამყაროს არაფერი ემუქრება, იგი არაფრით და არასდროს არ დამახინჯებულა.

ისევ ტოტალიტარიზმს მივუბრუნდეთ, რომელიც საესებით ეწინააღმდეგება აღწერილ სინამდვილეს. ტოტალიტარული სახელმწიფო ადამიანების ფიქრსა და აზრს, განცდასა და განწყობას, მათზე ტოტალური კონტროლის მიუხედავად, არ აფიქსირებს ერთ კონკრეტულ რასმეზე. სახელმწიფო ქმნის დოგმებს, რომლებიც, როგორც ასეთნი, განხილვას არ ექვემდებარებიან, მაგრამ ხშირად იცვლება სახელმწიფო საჭიროებისა და მიზანშეწონილების მიხედვით – ტოტალიტარიზმს დოგმები სჭირდება მის დაქვემდებარებაში მყოფი სუბიექტების აბსოლუტური მორჩილებისათვის, თუმცა ცვლილებები, ნაკარნახევი ძალადობრივი პოლიტიკის აუცილებლობით, გარდაუვალი და მიზანმიმართულია. ამ მხრივ, უცოდველად თავის დამსახავ ტოტალიტარულ სახელმწიფოს მთლიანად უარყოფილი აქვს ობიექტური მორალი, რის ნათელ დასტურადაც თუნდაც ეს მაგალითი გამოდგება: ყველა გერმანელი 1939 წლამდე, ხელისუფლების შეკვეთით, რუსული ბოლშევიზმის მიმართ დიდი სიძულვილითა და ზიზღით, 1939 წლიდან კი მისადმი ღლიაღიზმით და ერთგვარი მხარდაჭერითაც უნდა გამსჭვალულიყო. გერმანია-რუსეთის ომის შემთხვევაში, ამ ბოლო წლებში ამის დიდი შესაძლებლობაა, დამოკიდებულება კიდევ ერთხელ რადიკალურად შეიცვლება; სიყვარულის, თანაგრძნობისა თუ სიძულვილის გრძნობა-განწყობათა მონაცვლეობა

სახელმწიფო შეკვეთის შესაბამისად ნებისმიერ დროსაა მოსალოდნელი, ერთ დღეშიც, ტოტალიტარიზმის საჭროების გათვალისწინებით.

ფიქრობ, ახსნას არც საჭიროებს ასეთი მდგომარეობის ლიტერატურაზე გავლენის ხარისხი, რადგანაც მწერლობა, საზოგადოდ, შემოქმედება, ეს გრძნობების, განცდების, ემოციების, ფიქრისა და აზრის ნაკადია, რომელიც გარეგან კონტროლს არაფრით ექვემდებარება. ალბათ, იოლია ვიმსჯელოთ ასეთი კრიზისული სიტუაციების შედეგებზე, მაგრამ ხელოვნება, უმნიშვნელო ღირებულების მატარებელიც კი, მხოლოდ იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, როცა შემოქმედი გულწრფელია, განმცდელი საკუთარი სათქმელის ჭეშმარიტებისა, რომლის გარეშეც კრეატიულ, შემოქმედებით იმპულსზე ლაპარაკიც კი ზედმეტია. მთელი დაგროვილი გამოცდილება, ყველა სამხილი ჩვენს ხელთ არსებულ მხოლოდ იმ დასკვნას გვთავაზობს, რომ მკვეთრი და უცაბედი ემოციური გადაფასებანი, რომელსაც თავის მიმდევართაგან, ან უმჯობესია ვთქვათ, მსხვერპლთაგან ითხოვს ტოტალიტარიზმი, ფსიქოლოგიურად წარმოუდგენელია.

მეც, ამ უმთავრესი საფუძვლიდან გამომდინარე, ვამბობ – ლიტერატურის, რომელსაც ჩვენ ვიცნობთ და ვაფასებთ, დასასრული გარდაუვალია ტოტალიტარიზმის მსოფლიო ტრიუმფის პირობებში; ფაქტია, რომ ტოტალიტარიზმს ასეთი ეფექტი აქვს ყველგან, სადაც ის აქამდე ყვავის: იტალიაში ლიტერატურა სულს დაფავს, გერმანიაში თითქმის საბოლოოდ ჩაკვდა. ნაცისტების ყველაზე აქტიურ ლიტერატურული საქმიანობა წიგნების დაწვაში აისახება, ხოლო რუსეთში ლიტერატურული რენესანსი, რომლის მოლოდინიც არსებობდა, არ შედგა, პირიქით, პერსპექტიულ რუს მწერლებში შეიმჩნევა თვითკვლევლობის ტენდენცია, ან კიდევ, ისინი უკვალოდ ქრებიან ციხე-კატორღებში.

მე ადრევე განვაცხადე ლიბერალური კაპიტალიზმის მოსალოდნელი დასასრულის შესახებ, საიდანაც გამომდინარეობდა ჩემი თვალსაზრისი აზროვნების და გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის შესახებ. და, მაინც, მჯერა, რომ ყველაფერი ასე არაა, და საბოლოო დასკვნის სახით გამოეხატავ ჩემს რწმენას და იმედს ლიტერატურის შესაძლებლობებისა და მისი გადარჩენის შესახებ განსაკუთრებით იმ ქვეყნებში, სადაც ლიბერალიზმს ღრმად აქვს გადგმული ფესვები – არამილიტარულ ქვეყნებში, დასავლეთ ევროპასა და ამერიკაში, ინდოეთსა თუ

ჩინეთში. მწამს, ღვთის ნებით და იმედით თუმცა ეკონომიკის განსაზოგადოებრიობა გარდუვალია, ეს ქვეყნები სოციალიზმის არატოტალურ ფორმებს მიაგნებენ, რომელიც პიროვნებას, ეკონომიკური ინდივიდუალიაზმის ნიველირების პარალელურად, შეუნარჩუნებს აზროვნების და გამოსატვის თავისუფლებას.

ასე რომ, ესაა ერთადერთი საფუძველი, რომელსაც ნებისმიერი ადამიანი, ლიტერატურის ბედზე მოფიქრალი და მოდარდე, უნდა მოეჭიდოს; ის, ვინც გრძნობს ლიტერატურის თავისთავად ღირებულებას, ესმის მისი ცენტრალური ადგილი კაცობრიობს ზრდა-განვითარების ისტორიაში, განიცდის სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლის საჭიროებას ტოტალიტარიზმის, შესაძლოა, ჩვენს სულში ბაცილის სახით ჩაბუდებულის, შესაკავებლად, რომელსაც გარედან გვახვევენ თავს.

თარგმნა დიანა მიქელაძემ